

Det börjar med ett rykte. Ett sådant som sprider sig snabbare än sanningen hinner formuleras. Inte i en krigszon, inte i en bunker, utan i ett flöde i fickan, mitt i ett samhälle som redan är stressat av bortfallen el och tomma hyllor. Ett påståande, en skärmdump, en video utan källa — och plötsligt rör sig människor inte längre efter fakta, utan efter känslan av att något håller på att gå sönder. Det är den mest samtida formen av oro: en oro som inte kommer från det man ser, utan från det man tror att andra ser.

Medan de andra essäerna i den här serien handlar om fysiska systems sårbarhet, handlar denna om sammanhållningens sårbarhet. När elen faller, när betalningarna stannar, när butikshyllorna gapar tomma, uppstår ett vakuum av information. I det vakuumet blir desinformation och riktad psykologisk krigsföring extra verkningsfull. Den utnyttjar exakt den osäkerhet som de materiella bortfallen skapar. Det är den tysta erosionen som binder ihop alla de andra essäernas tysta erosioner till en gemensam mänsklig nämnare: förlusten av förtroende.

Digitaliseringen av nyhetskonsumtionen har gjort befolkningen beroende av samma sårbara telekominfrastruktur som redan beskrivits i telekom-essän. När nätet faller, faller också möjligheten att verifiera. När strömmen går, går också den digitala offentligheten. Statlig och kommunal kriskommunikation är i sig beroende av system som kan slås ut: SVT:s och SR:s sändningsnät, myndigheters webbplatser, sociala medier som i praktiken är privata plattformar. Det som ska ge stabilitet är integrerat i samma sköra kretslopp som allt annat.

Det är därför psykologiskt försvar inte är en abstrakt disciplin, utan en konkret funktion. I en kris är det inte bara infrastrukturen som prövas, utan människors förmåga att hålla samman när informationen slutar göra det. Utländsk påverkan kan rikta sig specifikt mot de svagaste punkterna: förtroendet för myndigheter, etniska och sociala spänningar, regionalt missnöje. I mat-essän nämndes Norrbottens marginalisering; i en informationskris blir sådana känslor bränsle. Det är inte tekniken som är målet, utan människorna.

Bristande medie- och informationskunnighet i befolkningen är därför en strukturell sårbarhet, inte en individuell. Det handlar inte om att vissa "går på" desinformation, utan om att samhället som helhet saknar den kollektiva förmågan att skilja signal från brus när brusets volym ökar. I en kris är det inte de mest lättlurade som är mest utsatta, utan de mest stressade. Och stress är en rationell reaktion när systemen runt en faller.

MSB och Myndigheten för psykologiskt försvar har begränsade resurser i förhållande till hotbilden. De ska hantera en global informationsmiljö där aktörer med statliga budgetar, avancerade AI-system och långsiktiga strategier kan rikta sig mot exakt de punkter där Sverige är som mest sårbart. Det är en asymmetri

som inte går att möta med enbart riktlinjer och kampanjer. Psykologiskt försvar måste vara lika integrerat i samhällsstrukturen som elnätet, fjärrvärmen och livsmedelsförsörjningen.

Det är värt att stanna vid just AI, för den förändrar inte bara skalan på hotbilden utan dess karaktär. Generativa språkmodeller gör det möjligt att producera stora volymer av grammatiskt korrekt, kontextanpassad text på svenska, dygnet runt, utan de mänskliga resurser som tidigare satte en naturlig gräns för hur mycket en utländsk aktör kunde producera. Det som förr krävde en trollfabrik med hundratal anställda kan i dag i hög grad automatiseras. Volymen blir en egen sorts trovärdighet: ett budskap som upprepas i tusen olika röster känns som ett folkligt sentiment, även när det har ett enda ursprung.

Syntetiska bilder, röster och videor – så kallade deepfakes – adderar ett lager till detta. Essän inledde med “en skärmdump, en video utan källa” som utlösare för ett rykte; AI gör det möjligt att producera just den sortens material på beställning, skräddarsytt för att bekräfta det man redan är rädd för. Ett förfalskat klipp med en myndighetsperson, ett påhittat larm inläst med en klonad röst som låter som en lokal nyhetsuppläsare – dessa tekniker gör att avsaknaden av bevis inte längre är ett skydd. “Jag såg det med egna ögon” förlorar sin auktoritet just när den behövs som mest.

AI förändrar också träffsäkerheten. Där äldre påverkanskampanjer var trubbiga – samma budskap till alla – kan datadrivna analyser i dag identifiera vilka grupper som är mest mottagliga för ett visst narrativ och forma budskapet därefter. De sociala och regionala sprickor som redan nämnts i den här serien, som Norrbottens marginalisering, blir inte bara bränsle i allmän mening utan konkreta måltavlor som kan identifieras och bearbetas systematiskt. Samtidigt suddar AI-driven översättning ut den språkbarriär som tidigare gav svenska myndigheter en viss förvarningstid: innehåll som tidigare behövde mänsklig, idiomatisk bearbetning för att kännas inhemskt kan nu produceras direkt, i stor skala, utan att avslöja sitt ursprung genom bruten svenska.

Det här är inte ett argument för uppgivenhet, utan för att psykologiskt försvar måste uppdateras i takt med verktygen som hotar det. Proveniens blir en nyckelfråga: förmågan att spåra var ett budskap, en bild eller en röst faktiskt kommer ifrån, snarare än att bedöma dess trovärdighet enbart utifrån hur äkta det känns. Medie- och informationskunnigheten som redan efterlyses i den här essän måste därför omfatta en grundläggande förståelse för att övertygande i sig inte längre är ett tecken på äkthet – att en röst som låter rätt, en bild som ser korrekt ut och ett budskap som bekräftar den egna oron kan vara producerade just för att uppnå det intrycket.

Det är därför robusta, redundanta kommunikationskanaler är avgörande. Analog radio är inte nostalgi; det är kritisk infrastruktur. Ett samhälle som inte kan

kommunicera utan internet har ingen kriskommunikation. Ett samhälle som inte kan nå sina medborgare när elen faller har inget psykologiskt försvar. Förtroende måste byggas före krisen, inte under den. När människor redan tvivlar är det för sent att börja tala.

Medborgerlig motståndskraft mot manipulation hör därför hemma i det civila försvaret, precis som lagerhållning av mat eller reservkraft. Det räcker inte att uppmana folk att "tänka källkritiskt" i allmänna ordalag. Man behöver konkreta färdigheter: att känna igen hur ett rykte sprids, hur en bild beskurits eller ändrats, hur ett narrativ byggs upp med avsiktliga luckor. Och kanske viktigast — att lära sig att själva känslan av att något är fel inte alltid är en tillförlitlig signal. Ibland är den precis det som är designat att uppstå.

Ett rykte som sprider sig snabbare än sanningen hinner formuleras sätter i slutänden inte bara informationssystemen på prov, utan den tillit som får människor att fortsätta lyssna på varandra när marken gungar. Det som avgör utfallet är sällan tekniken i sig, utan om det finns något stabilt att hålla fast vid när allt annat är i rörelse: en radiokanal som fungerar, en myndighet man litar på, grannar som pratat med varandra innan krisen kom. Ett samhälle klarar sig inte för att det är orädd, utan för att det, även i bruset, fortfarande vet var det ska leta efter det som är sant.

Källor

- MSB — msb.se (psykologiskt försvar, tidigare Myndigheten för psykologiskt försvar, numera del av MSB:s uppdrag)